

Др ЄВГЕН ГРИЦАК.

Роз. 344-11
11/50

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ПЕРШИЙ АЛЬМАНАХ

ПЕРЕМІСЬКИХ БОГОСЛОВІВ.

ВІДБИТКА З ЮВІЛЕЙНОГО АЛЬМА-
НАХУ УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИЦЬКИХ
БОГОСЛОВІВ ПЕРЕМІСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

П Е Р Е М И Ш Л Ї
1 9 3 7.

Зубина 2344.109(24a)-34
115(2-45/5-3)

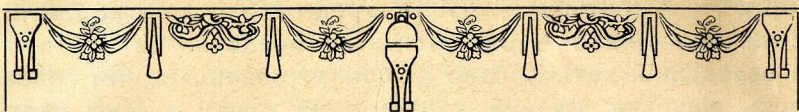
80K

ЛІТЕРАТУРА
АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ
ІНДЕКС

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 11 56965

72.439

B-1004

Др Євген Грицак.

ПЕРШИЙ АЛЬМАНАХ ПЕРЕМИСЬКИХ БОГОСЛОВІВ.*)

З М І С Т:

1. Вступ. 2. Присвята „Лѣрвак-а“ о. Г. Гинилевичеві. Вступ до „Лѣрвак-а.“ 3. Автори Альманаху: Павло Леонтович, Богдан Леонтович, о. Йосип Лозинський. 4. Поезії в Альманасі. 5. Оповідання. 6. Науково-публіцистична частина. 7. Роля о. Й. Лозинського в нашій науці й письменстві. 8. Відзиви про Лѣрвак-а“ і його оцінки. 9. Закінчення.

1. Вступ.

В 1852. р. вийшов у Перемишлі з друкарні Капітули Альманах перемиських питомців п. н. „Лѣрвакъ зъ надъ Сяна, изданъ Семинаристами Перемыскими въ ползу Дому Народного. Въ Перемышли, въ Книгопечатни соборной руской Капитулы 1852“, заповіджений у „Зорі Галицькій“ ще при кінці 1850. р. питомцями львівської Духовної Семінарії.¹⁾

Це невеличка книжечка, формату малої вісімки (стр. 8

*) Видаючи цей Альманах, ступаємо слідами наших попередників, що вже на світанку нашого відродження видали перший Альманах „Лѣрвакъ зъ надъ Сяна.“ Будучи дитиною свого часу, з'ясовує він ці почування й настрої думки й ідеї, що їх у юнацькій груді леліяли його автори. Ми, їх наслідники, маємо змогу глянути на ці ідеї в перспективі історії, їх оцінити і порівняти з нашими теперішніми... Це допоможе нам пізнати, що саме нас вяже, у чому ми подібні, у чому різнимося та у якій мірі? — Саме тому містимо критичну аналізу „Лѣрвака“, що її ласкаво виготовив визначний знавець нашого відродження в XIX ст. на західніх наших окраїнах. — *Редакція.*

¹⁾ Кирило Студинський: Павло Леонтович. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка — том СXXXII. Львів 1922. стр. 147. — В Перемишлі не було ще тоді повної Дух. Семінарії: перемиські богослови вчилися 3 роки у львівській Дух. Семін., а на IV. році студіювали в Перемишлі.

нenum. + X (вступу) + 110.) Перед заголовною карткою є ще ілюстрація — ритовина, що представляє кобзаря в селянській хаті. Кобзар стоїть з кобзою, з ним говорить сільська дівчина з вінком на голові, а біля стіни стоять два селяни, дві селянки й одна дівчина. Один селянин сидить, а біля третього селянина стоїть маленький хлопчик з возиком.

2. Присвята „Лѣрвак-а“ о. Г. Гинилевичеві.

Альманах присвячений о. Григорієві Гинилевичеві, схилярхові перемиської Капітули й ректорові Семінарії, якому присвячено аж 3 сторінки, а саме названо його „изряднѣйшимъ покровителемъ народности руской“ і поміщено неначе маленький панегірик у цих словах: „Устроєнъ въ шату руской славы, второй Мецено нашего слова, прийми отъ насъ плодъ сей, худый онъ — но зъ родимой нивы, и осяти го печатевъ имене Твоего, чтобы тымъ усовершенъ приступъ и тамъ знайшовъ, де лучи тепленьки родимого нашего языка неводхотъ“.

Можна спитати, чи ця присвята має тільки куртоазійний характер (питомці складають звичайну пошану своєму ректорові), чи о. Г. Гинилевич справді був „Меценом нашого слова.“ Цю справу розяснює частинно Проф. К. Студинський, а саме: з крил. о. Гинилевичем ворогував здавна о. Йосип Левицький (про нього згадує обширно далі), що робив йому важкі й прикрі, а несправедливі закиди та вносив на нього скарги до духовних і світських влад, щоб перешкодити о. Гинилевичеві здобути дальші достоїнства. Перемиські питомці відчували цю кривду, яку робив Й. Левицький їх зверхникові, видатному діячеві, і тому бажали виявити йому свою пошану й щирю любов тим більш, що він підтримував їх національні почування й їх письменську працю. Тому присвятили йому свій перший Альманах, а наступного року (1853.) надрукували ще в дні його імянин похвальний вірш п. н. „Стихъ во честь Его Высокопреподобія... Г. Гинилевича... ”*)

о. Г. Гинилевич уродився 5. лютого 1809. р. в Яворові,

*) Иванъ Ем. Левицкій: Галицко-русская библиографія XIX-го столѣтія. Томъ I. Львовъ 1888. стр. 79.

видав у 1860. р. „Житьєписи Святихъ — часть I., у 1866 р. виголосив у Галицькому Соймі кілька промов, м. і. в справі субвенції для українського театру, помер 18. (30.) листопада 1871. р.¹⁾ Редактор „Лѣрвак-а“, що тодішнім звичаєм писав панегірики для пошани високопоставлених осіб, головню єпископів і митрополитів, присвятив аж 3 панегірики о. крил. Григорієві Гинилевичеві, як щирому приятелеві української молоді, що в них щиро дякує йому за його любов і працю та вдаряє в патріотичну струну, кажучи:

Мужу! Ти плачеш над ньєнки долев,

Гнет серця згояться рани;

Бо Русь небавом за божов волев

Щасно прибе до пристани. —

І гаразд буде в руській родині,

Нєня всіх к собі притягне,

Того жєлаєм ми Тобі нині,

Бо серце Твоє се багне.²⁾

Вже в цій присвяті зраджують видавці ідеологію й відслонюють напрямок та характер Альманаху, а саме бажають, щоб ім'я й авторитет о. Г. Г. промостили йому шлях до цих кол, які досі нераді були „тепленьким лучам родимого язика“. Цим заявляють вони, що обстоюють чисто-народню мову й противляться цьому книжному язикові, що мав тоді перевагу на тодішніх наших верхах.

Ще краще видно це у вступі до Альманаху п. н. Введенє. Ініціатор його, організатор і головний укладник Альманаху П. Л., це зн. Павло Леонтович, покликується на сербів, подібних до нас своєю історією, важкими переживаннями й народньою поезією, що має європейську славу, а далі замість свого власного вступу дає короткий зміст із книжечки Д-ра І. Субботича „Кілька основних рис сербської словесности“, що в ній автор говорить про перші початки національно-літературного

¹⁾ Idem. Томъ II. Львовъ 1895. стр. 78. — Проф. К. Студинський називає о. Г-а заслуженою, хоч наскрізь нещасною людиною. — Матеріали до історії культурного життя в 1795—1857. рр. Українсько-руський архів. Том XIII—XIV. Львів 1920. стр. XV.

²⁾ К. Студинський: Павло Леонтович. ЗНТШ — том CXXXII. стр. 142—143.

сербського відродження, що зразу не йшло шляхом належним, бо видавано книжки наукові, важкі й незрозумілі, і то церк.-словянською мовою.

Аж Дозитей Обрадович почав писати сербською народньою мовою й видав у 1788. р. народні казки, а в 1814. р. виступив у Сербії Вук Караджіч, що видав народні сербські пісні й словник сербської мови. До цих двох воскресників чи пробудників рідного слова прирівнює автор Івана Котляревського й Мих. Максимовича, видавця укр. народніх пісень.

3. Зміст і автори Альманаху.

Після вступу переходжу до розгляду змісту Альманаху. У склад його входять поезії, науково-популярні статейки (2) й одне оповідання. Найбільше в збірнику поезій, які надають характер цілій збірці (43 сторін на всіх 110), наукова частина займає 22 (14+8) і „повістка“ 35 сторін. Уже сам розклад матеріалу характеризує тодішні часи: найбільше появлялося тоді поезій (хоч мало добрих), мало літературної прози, а ще менше наукових, чи науково-популярних творів, хоч були вже тоді часописи й журнали, що повстали після „весни народів“ у 1848. році.

А хто ж узяв участь у працях і творах Альманаху? Як малий Альманах, то й мало авторів, це просте й зрозуміле. А все таки авторів у „Лѣрваку“ замало. Відомо, що кожний альманах, як і журнал, чи часопис, де теж є твори різних авторів, тим кращий і цікавіший, чим більше є різних авторів, чим більша його різноманітність, чим більше тем і талантів. У „Лѣрваку“ виступає мало авторів, усього 5, а всі вони ховаються під криптонімами. Це криптонімство можна вибачити, бо виступають перед світом молоді (хоч не всі) люди, що ще непевні, чи вдержать щасливо першу літературну пробу, але причина цього є, по моїй думці, глибша. А саме: це свідомо криються вони, бо певні, що треба їм наражатися на гострі напади й закиди тодішніх наших диктаторів і могутників. А подруге: тоді було це звичаєм, не було ще громадянської сміливості й відваги виступати відкрито перед публікою, тому теж, як бачимо з бібліографічних оглядів, переважають криптоніми. Винні цьому й тодішні

політичні обставини галицького життя і громадянська невиробленість і боязливість наших людей.

Однак криптоніми „Лѣрвака“ не були наскрізь таємничі, тодішня читацька публіка мабуть знала авторів, хоч не всіх. Відкрив їх теж бібліограф Іван Ем. Левицький¹⁾, а саме А. К. = Антін Кульчицький, П. Л. = Павло Леонтович, Спиридон Осташевський, Л-чъ Богдан = Леонтович Теодор, брат Павла, И. Л. = о. Осип Лозинський. Нерозшифрований тільки псевдонім „Константинъ Антоній изъ надъ Солокіи,“ що помістив найбільше поезій (стр. 3—32.)

Автори Альманаху — не всі питомці, як можна б думати по наголовку книжки.

З поміж них найстарший віком і письменсько-науковою діяльністю священик о. Йосип Лозинський, світська людина Теодор Леонтович, інші питомці, а з них наймаркантіша постать ініціатора й головного редактора збірника, Павла Леонтовича.

Щоб краще пізнати й оцінити їх твори, подам кілька даних про життя авторів, що виступили в „Лѣрваку“.

1. *Павло Леонтович* уродився 9. березня 1825. р. в селі Шуткові під Любачевом, де його батько Іван був священиком. До нормальної школи ходив Павло в Перемишлі й тут теж учився в гімназії. Як був у II. класі, помер його батько в 1841. р. і тоді заопікувався ним найстарший брат Василь, що віддав його до Львова, де вчився в класах II—IV. В осені 1845. р. був Павло на філософії як питомець духовної семінарії і тут перейнявся польськими симпатіями; за це арештовано його й він перебув у тюрмі 6 тижнів. Це арештування дуже пригнобило Павла, бо його усунено з семінарії і він втратив рік; іспити з філософії здавав поза семінарією. В осені 1848. р. був богословом I. року й перебув у львівській Дух. Семінарії до липня 1851. р. Тоді мав уже інші переконання, стояв на національним ґрунті. Першу свою поезію надрукував у 1849. р., у 1850. р. виставив у Дух. Семінарії свій сценічний жарт, що дуже причинився до розвитку національної свідомості між богословами. Належав він до видавців і авторів „Сборник-а

¹⁾ Ор. cit. том I. стр. 71.

2

привітствованій и желаній къ употребленію руского юношества“ (помістив там 9 віршів), що вийшов у Львові в 1851. р. і був куди слабший від „Льрвака“.

В осені 1851. р. був у Перемишлі на IV. році теології й тут у шк. р. 1851/52 видав наш Альманах; в осені 1852. р. оженився з донькою о. В. Волошинського Єлисаветою, а коли висвятився, був сотрудником у Руді Монастирській, далі парохом у Білій Польовій, а в 1865. р. жив знову в Руді Монастирській як парох. В 1874. р. померла його дружина, що дуже вразило його й 19. травня 1880. р. помер він, граючи на скрипці.¹⁾ Написав багато віршів (усіх 107) в українській і польській мові та автобіографію.²⁾ Був метким організатором і мав великий вплив на товаришів-питомців. Поміж віршами його переважають речі принагідні, на іменини, з нагоди вінчань знайомих, з приводу від'їзду товаришів або прощання рідних. У них бачимо легкість, гумор, погідний настрій, патріотичні нотки, з чого можна вносити, що їх автор був товариською людиною, любив забави, поїздки, гостини й мав золоте серце та любив людей і світ, свій нарід і вітчину. Ці вірші його можна до певного ступеня порівняти з цією „обивательською літературою“, що нею залюбки займалися в нас люди на Україні в 1830—1840 рр., не маючи високих аспірацій на полі письменства, бо писали тільки для розваги власної, своєї родини й тісного гуртка знайомих.³⁾ А все таки між такими людьми бували теж таланти. Взагалі П. Л. не так добрий поет, як дуже симпатична, мила людина; це видно в його поезіях і це найприхильніше настроює до нього читача та роззброює критика.

2. Брат Павла, Богдан Леонтович був адюнктом повітового суду, заслужився як добрий громадянин і патріот, у 1847 р. переклав з польської на українську мову „Слеза над гробом... І. Снѣгурского“, писав принагідні статті, а завжди був прихильником народньої мови й

¹⁾ К. Студинський: Павло Леонтович. Записки НТШ, том СXXXI. Львів 1921. стр. 197—201.

²⁾ Спис усіх його творів у праці Проф. Студинського „Павло Леонтович“ ЗНТШ, том СXXXII. стр. 202—207.

³⁾ М. Зеров: Нове українське письменство. Випуск I. Київ 1924. стр. 65—66.

[!]

Федір;
лішки несл-
ромим:
Богдан
А..... 18

виступав проти церковно-словянщини й Погодінців. В 1867. р. його спенсіоновано, тоді працював у Рустикальнім Банку і в 1870. р. редагував львівську „Основу“. Був деякий час урядовцем „Заведенія“ (крилошанського банку), а коли його звільнили там із служби, перенісся на село до свого сина й тут помер у 1886. р.

3. о. *Йосип Лозинський* народився 20. грудня 1807. р. в селі Вірку біля Перемишля, де його батько Іван був священником. У Перемишлі скінчив головну школу й філософію; теологію закінчив у Львові в 1830. р., у 1831. р. оженився й висвятився, а в часі пошести холери, що лютувала в Перемишлі, був капеляном єписк. Снігурського. В серпні 1831. р. адміністрував парохією в Ліську, в 1832. р. в Радохінцях, а в березні 1836. р. став парохом Медики, де користувався великою бібліотекою місцевого діди́ча Павліковського; від квітня 1848 р. був парохом міста Яворова й тут умер 11. серпня 1889. р. Була це людина дуже образована, здібна, бистра й роботяща. Про його проект завести в нас латинську абетку в 1834. р. згадує окремо. Цікавився грамати́кою, літературою, етнографією (1835. видав у Перемишлі етнограф. збірку „*Ruskoje wesile.*“) В 1833 р. приготував до друку українську граматику й мав уже дозвіл цензора у Відні В. Копітара, але тоді вона не вийшла, а що рукопис загубився, то о. Й. Л. вдруге написав граматику живої народної мови (йдучи за порадами Копітара), однак львівський цензор українських книжок о. Венедикт Левицький не апробував її. Тоді Й. Лозинський вніс протест до головної цензури у Відні й виграв справу. Всетаки видання граматики в таку потрібну гарячу пору не появилось. Вийшла вона аж у 1846. р. в Перемишлі п. н. *Gramatyka języka ruskiego (małoruskiego)*. Написав на конкурс українсько-німецьку граматику, але нагороду одержав о. Йосип Левицький. Йос. Лозинський писав часто й багато на національно-громадянські й політичні та правописно-літературні теми, писав живо й цікаво, легко й приємно, знав добре народню мову й боронив її постійно. Був теж добрим промовцем, знаменитим публіцистом, ученим і популяризатором, дописував теж до польських і німецьких часописів. Постійно боровся з о. Йосипом Левицьким проти його поглядів, що мова

літературна має опиратися на церковно-словянській, а правопис має бути чисто етимологічний (критикував теж його граматику.) В 1851. р. написав життєпис еписк. І. Снігурського, видав 3 збірники проповідей. Від 1861. р. був послом до Гал. Союму. Написав теж свою автобіографію, видрукувану в 1886. р. в журн. „Литературный Сборникъ Галицко-русской Матицы в 1885. р.¹⁾

4. Поезії в Альманасі.

Тому, що поезій у „Лѣрваку“ найбільше, насамперед згадаю про них. Загально треба сказати, що майже всі поезії платять данину тодішнім духовим та ідейним течіям, чи тодішній моді. Дух романтизму надихує цілу збірку, а перш усього поезії. Панує сум і туга, згадка про Україну, про її давню славу, про степи та могили, про кобзарів, що своїми піснями розчулюють людей та підбадьорюють їх, славне минуле — а сумна дійсність, ось це все теми, чи мотиви поезій „Лѣрвака“. Видно теж вплив народньої пісні, ідеалізацію сільського життя з його тишею та спокоєм, підкреслюється красу природи. Але є теж описані всякі перешкоди, що сколихують це спокійне, блаженне життя й заставляють людей вибухати, боротись. Часто дуже загально описана „доля гірчава“²⁾, що викликає сльози й сум³⁾, але поет цей сум любить:

Думо печали, все я съ тобою!

И рѣдъ мой въ тобѣ ся любуе!! (Думка стр. 4.)

Щось майже зовсім так, як каже М. Шашкевич:

Студена тая доля к серденьку припала.⁴⁾

Сум (печаль у тексті), гріб, могила приходять часто, може занадто часто, як на молодих людей; Бог духа смертних вкрив тьмою (30), лірника вкрив „чорнъ сумракъ недолѣ“, чорні мряки⁵⁾ скривають світ, тому теж „звяла жизнь“, нема спокою (а спокій дає щастя), тому теж пливе молитва до Бога:

¹⁾ Др. О. Маковей: Три галицькі граматики. Львів 1903. стр. 54.

²⁾ У М. Шашкевича хлопець каже до журної думки: Що ми жите згірчиваеш... Твори... Руска Письменність III. У Львові, 1906. стр. 23.

³⁾ Лѣрвакъ... стр. 4. Скапує віком жизнь за слезою, гріб но в розпущі цілує.

⁴⁾ Твори... Львів 1906. стр. 29.

⁵⁾ Пор. М. Шашкевич: Твори... стр. 28. і 29.

„Боже! Насъ неопускай,
„Костемъ, въ жизни що немали,
„Супокôй — хоть въ гробъ дай! (Отзевъ стр. 27.)

Лірник співає, що гірко тому, „кому сварна доля ще в колиску гріб вкопала“ (6), поет (стр. 31. „Отчаянный“) нарікає, що світ йому „тяжший, ніж могила гроба“, він хвалить приємність життя „в загрôбнôй нивѣ“ і кінчить окликом, що давно вже бажає піти в могилу. Інший поет (А. К. 58.) каже: „Світ сей — пропасть — змій яруги“. Сумно й тоді, як природа обідніє, як нема чарівної краси весни й мелодійного співу пташок, як самота й нудьга опанують людину, що дармо виглядає „милой днини“. І тоді розпука налягає на душу поета, що каже:

...на світі всюди горе,
Всюди доля мя лишає —
З дней весіля — слезне море —
Скорб мя в бездень затапляє (стр. 57.)

Сказав би дехто, що це аскетизм, вплив лектури церковних книг чи житій святих. Одначе з висловів поетичних видно, що це тільки „квиління душі“, модне плакання й зідхання, а головно брак конкретних особистих переживань, що становить підклад для справжнього поетичного песимізму, як це маємо в ліриці М. Шашкевича. Цікаве, що й лірник співає тільки про особисте горе, нарікає, що колись жив щасливо, але тепер його „туга розшибає“ (стр. 7.), тому теж усі сумують, плачуть, сльози не висихають на їх лицах, всі згадують давнє щастя.

Сумні теж дівчата, що плачуть, зідхають, а навіть, як і трапиться їм хвилина приємна, то радість у сум переходить, бо „въ весѣлю — сумъ дрѣмає“! (Маня 10.)

Сумують вони й умирають, бо любляться нещасливо, бо їх милий „козаченько“ йде в похід і навіть не має змоги попрощатися з милою, далі вмирає в бою, а джура приносить дівчині самоту й останню памятку на вічний спомин: меч, а на нім смуга кривава (стр. 20.) З розпуки за милим дівчина вмирає.

Про дівчат згадують поети теж у поезіях, присвячених оспівуванню краси природи. Весна — цвіти — спів — а в логічному звязку й дівчата, це один ланцюг поетичних мотивів. Похвали дівчат пересадні, як завжди

в поезії, а часом і нелогічні, як ось у П. Л. „Весна“:¹⁾

Встроєнні в шату

Сердца дівиці

Воню богату

Стелять землиці. (стр. 56.)

Є теж окремі поезії, присвячені дівчатам, як „До Е...“;²⁾ де поет прохає веснівку, щоб приманила зозулю, „любиву пташину“, під віконце милої, як гарно світитиме ранішнє сонце, й занесла милій

...думки мої (scil. поета),

Думки мої, воня твої

І співоньки,

Солоденькі. (стр. 71.)

Нещасна любов переважає скрізь у поезії взагалі, а в романтичній поготів. Тому теж у „Думці“³⁾ П. Леонтовича (72) милий, що розпрощався з милою, блудить світом у розпуці, проливає сльози й тільки „мислей крильцями“ досягає „любку, красну як зоря“⁴⁾, а тоді забуває про своє горе й скидає з себе „печальні смуги“.

Поети „Льввака“ вихваляють на всі лади українські дівчата, величають їх красу, вірність у любові аж до загину, їх великий патріотизм і посвяту для вітчизни, глибіню і силу їх почувань і безодню смутку й розпуки, а часом доходять аж до перебільшення, як про це свідчить ось це місце із циклу „Згадка України“:

О! в Українку слибись вдивився,

Тишком приссався к ей груди...

Стоном єдним но Єй закропився...

Ти обожавбись світ — люди!

Кобись поглянув в сон Єй родящій

Бурнії січи, с тоскою...

В нім єден взрівбись пламень кіпящий,

За милим — за вітчиною! (13. стр.)

¹⁾ Написана 11. IV. 1851. К. Студинський: Павло Леонтович. ЗНТШ, том 131. Львів 1921. стр. 203.

²⁾ Ibidem стр. 202. В рукописі наголовок: До Б. (= Біні, пестливе ймення Єлисавети.)

³⁾ Написана 27. XI. 1850. Ibidem, стр. 202.

⁴⁾ У М. Шашкевича веснівка прохає весну: „Щоби я була як зоря красна“. Твори: стр. 20.

Необхідні персонажі романтичної поезії це козаки. Козачок із Запоріжжя „голубиться з вороненьким“, він дуже гарний, дівчина закохується в нього в одну мить (стр. 9.) В поемі „Згадка України“ козак, мов середньовічний лицар, грає під вікном милої прощальну пісню, бо має йти в похід, серце його чує лихо (ворон вже дзюб готує). Мила не вийшла, козак почув гасло до походу, від'їхав. Мила має страшний сон, у сні бачить завзятий бій, козак хоробро бореться з ворогом, він не знає страху:

Січ му колиска трумна могила,

Слава.... пам'ятник нестертий! (стр. 15.)

Але вороги товпою кидаються на нього, він не може дати їм ради, змагає; дівчина спішиться, щоб востанне ще глянути на нього. Вертається переможне військо додому, дівчина має ще дрібку надії, але чура приносить дівчині зброю милого й його останній привіт. З розпуки дівчина вмирає.

Козаки сміливі, завзяті, не знають, що це страх. У поемі „Змієвъ валъ“ читаємо:

Зажурилась Україна;

Бо вітколи світ настав,

Перша з'явилась причина

Що козак ся налякав. (стр. 52.)

При цій нагоді поет додає похвалу козакам: вони ходили походом на Турків і здобували навіть Царгород.

Вірші на патріотичні теми дуже слабі. В „Згадці України“ маємо кілька патріотичних фраз на тему вічної слави, що її Бог заціпив у Русь „духом лицарським.... ділами“, а далі запевнення, що

Лиш Руси слава, всім нам милійша,

Ніж любви любя неволя,

А жизнь козацька — й найсолодіша

Меньша як Руская доля (стр. 21.)

В поезії „Над Бугом“ змальовує поет чар і принаду рідної природи, бо „тут на Руси вже рай Русин має“ (стр. 23.) Якщо ся краса природи не зворушує „невірного сина“, цебто зрадника, то йому „грудь скала, а серця він не має“.

Вплив і силу рідної природи й пісні величає поет у „Назвуку“ й закінчує бадьорим акордом:

Цить! вже ся вберають в цвіти,
 Русь нещастна ... і єї діти!!! (стр. 32.)

Проф. Студинський високо цінить поезії „Льрвака“, бо з них бе національна свідомість і палка любов до української пісні й до України, тому теж цей Альманах міг поширювати народню свідомість і будити любов до рідного слова.¹⁾

У віршах згадують поети Русь, слова Україна вживають теж, дівчата називають українками, видно з цього деякий вплив наддніпрянської літератури (нар. пісні, Котляревський). Зрештою, вживають автори нашої традиційної національної номенклатури Русин (= Українець 45), „Русини угорскіи“ (стр. 63.), а назву „Українці“ прикладають до земляків із Великої України, означаючи так І. Котляревського, Квітку-Основяненка, Максимовича й Бодяньського (стр. 47.) Територію, де живуть Українці, називають автори загально Русь („На Руси“ стр. 67.) Національний прикметник українського народу в „Льрваку“ „руській“ (стр. 67.), або „малорускій“ (стр. 47. малорускій (простонародный) языкъ), або просто „нашь“ (стр. 47), або родимый языкъ (61.), або плеонастично „правдиво родимый рускій наш языкъ (67.) Раз ужито вислову „українська думка любива“²⁾

Противники народньої мови вживали іншої номенклатури, н. пр. Йос. Левицький, що про нього далі, уживає терміну „Галицко-Русскій“,³⁾ але найчастіше „русскій“, хоч під цим він не розуміє „московський“, „руській“ уживає він дуже рідко, а „руський“ один раз для риму. Гумористично поясняє він назву „русскій“, кажучи, що „руській“ не може бути, бо походить від Русь, а не від Ру, тому треба до Русь додати закінчення — скій і буде русскій, а також русьскій, подібно як Римъ, римскій.⁴⁾

Окреме місце займає в Альманасі описова лірика. Вона стоїть чи не найвище в порівнянні з іншими ліричними віршами, хоч і ці поезії невибагливі, простенькі, навіть

¹⁾ К. Студинський: Павло Леонтович. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка. Львів 1922. Том. СXXXII. стр. 161.

²⁾ „Думка“ Леонтовича, стр. 72.

³⁾ К. Студинський *op. cit.* том СXXXII. стр. 154.

⁴⁾ Михайло Тершаковець: Галицко-руське літературне відроджене. Львів 1908. стр. 85—86.

наївні, як на теперішній час, а форма їх досить примітивна.

П. Леонтович описує весну (Весна стр. 55—56.) Поет зазначає, що радість панує скрізь на весні:

В коло, в около
Всюди весоло!¹⁾
Где заздрит око,
Кудай но гляне,
Душа глибоко
Думати стане.

Ця загальна радість спонукує людей думати, з якого приводу так тоді весело й поет ставить реторичні запити, чому і в гаї і в лузі солодко й мило, як у раї, чому радісно співають пташки й відповідає:

То по землиці
Весна вживляє,
Сердцем дівиці
Все огріває. (56).

Подих весни, чи радше провесни, віє із поезійки П. Леонтовича „До Є...“, що в ній мотив описовий з'єднаний із любовним. Поет просить першу весняну цвітку (пор. Шашкевича „Веснівку“), щоб приманила любу пташину зозулю,

Що голоском серед ночі,
Слезов кормит красні очі,
Красні очі і серденько,
Розгріває так миленько! (стр. 71.)

Нехай ця зозуля прийде ранком під віконце милої й занесе їй думки поета й свої співи. Подібні думки й мотиви зустрічаємо в М. Шашкевича у 2 віршах: „До милої“ і „Туга за милою“. У першій вітер на просьбу поета має занести пісні до милої в її город, де вона плете вінки, погладить по личку й сповістить її про прихід милого. А в другій питається поет вітру, чи мила весела, чи сумує, та бажає мати крильця сокола, щоб

¹⁾ Подібні вислови й цей сам ритм бачимо в вірші „Празник, або весілля“, поміщенім у збірнику „Сборникъ привѣтствованій...“ Весело, братя, весело. Не тратьмо нашої відваги, Той столик окружм в коло. І спречмо вино маляги... К. Студинський: Павло Леонтович... Том СХХХІІ, стр. 139.

прилітати до милої й любоватися нею. Але це неможливе, тому поет сохне й повільно вмирає.¹⁾

У Леонтовича маємо крильця думок і ними поет досягає любовку та радіє (Думка), а в поезії „До Е...“, подібно як у вірші „До милої“ М. Шашкевича, „цвітка-первонька має приманити зозульку під віконце милої й обдарувати її думками поета та своїми „співоньками“. Зозулю сивеньку згадує М. Шашкевич у вірші „Розпука“, в інших віршах сокола й соловія та орла, загалом усіх цих птахів, що виступають теж в українських народніх піснях.

Оригінальну думку про природу висловлює цей поет, що найбільше вмістив у „Лѣрваку“ поезій, але на жаль слабих і невдатних, штучних і нещирих, бомбастичних і неясних, чи й хаотичних. У нього природа надихує людей почуванням від самого початку їх життя, однаке почуванням сумним:

О! за много ђтъ начала
Чувства въ насъ природа вляла,
Мысли вскрыла скорбъ струями,
Разбудила грудь згадками... (стр. 32.)

Як радість гомонить із „Весни“, так сумом віє із поезії „До птички“ (57—58), що в ній автор (А. К.) описує осінь: нема вже милого співу пташок, сум і самота тепер царюють, тому нехай прилетить птичка й заспіває, бо поет самотний, блудить по світі й виглядає милої днини — весни. Але дарма, бо скрізь горе й сум, навіть там, де раніш було радісно. І знов заклик до птички, щоб защебетала, а коли її нема, то поет сам мусить співати.²⁾ Подібну тему маємо в поезії „До соловія“, де є ці самі думки, але висловлені звязко, щиро й легко. Поет прохає:

Заспівай ми соловію,
Заспівай красенько,
Бо я тужу, бо я млію,
В думці ми сумненько. (стр. 70.)

¹⁾ Твори М. Шашкевича... Руска Письменність III. Львів, 1906. стр. 21—22.

²⁾ Подібний мотив, як у поезіях „До птички“ й „До соловія“ маємо в Лесі Українки у поезії „Співець“. Твори Лесі Українки том I. Книгоспілка 1927. стр. 14—16.

Бо поет — сирітка без долі, а спів соловейка потішає його й він тоді не плаче.

Окрема тема оброблена в поемі „Змієвъ валъ“ Спиридона Осташевського¹⁾, друкованій раніш у варшавському журналі „Ateneum“, заснованій на народньому переказі про зміїв. Бібліограф І. Ем. Левицький подає цей твір при творах А. Кульчицького й про С. Осташевського не згадує нічого. С. Осташевський походив із польської шляхетської родини й жив на Україні, брав участь у повстанні 1831. р., а за поміч повстанцям у 1863. р. заслано його на Сибір, звідки він вернувся і швидко після повернення вмер у 1875. р. Видав він в українській мові в 1850. р. „Пів копи казок“ і 1869. р. „Пів сотні казок“ (усі віршовані). В 1910. р. видав Др В. Щурат збірку його казок і там поміщений теж „Зміїв вал“.¹⁾ Зміст його такий: У Павлівці на В. Україні жив коваль Улас, що дав у себе щирий захист невідомому дідові. Відходячи, дав дід на прощання ковалеві чарівні кліщі, що ними він перемиг велитенського змія-потвору, запряг його до плуга й виорав великий вал, довгий на 30 миль. Таких переказів етіологічного характеру зустрічається багато серед народу. В добі романтизму зацікавлення ними було дуже велике, як і залюбки писано тоді поеми й баляди. Цей вірш подобався тодішньому критикові й граматикові Йос. Левицькому, що похвалив чистість мови, ясність і легкий склад та природні ритми, хоч закидував, що поет не скрізь затримував ритмові стопи.²⁾

Оцінюючи загальнопоетичну частину „Лѣрвак-а“, мусимо сказати, що ця частина не найліпша, а навіть доволі слаба. Що слаба, бачимо із цього, що один твір тут передрукований, бо, видно, не було свіжого матеріялу. І не можна й дуже дивуватися, адже це перші твори дебютантів, молодих людей, хоч деякі з них не є дуже молоді, н. пр. П. Леонтовичеві було вже тоді 27 років. Часто буває так, що в Альманахах виступають із спробами свого пера люди, що потім ніколи вже нічого не пишуть. Частіше бачимо у віршах початкових авторів вияв їхніх молодечих поривів, їхньої амбіції, но й доброї

нещадна!

¹⁾ К. Студинський: Павло Леонтович... том СХХХІІ. стр. 150.

²⁾ Ibidem стр. 158.

волі. З того, що авторів мало, можна висновувати, що невеличкий був тоді гурток прихильників молодого ще в цих часах українського письменства й української народньої мови в Галичині, що може й не бажали інші виступати тут, бо це було не дуже миле тодішнім нашим вищим сферам. І може радше з цього національно-громадянського становища належало б оцінювати ці поетичні спроби молодих, так сказати б, „народовців“ (ця назва пізніша, аж з 60-тих років). Це не кандидати на справжніх поетів „з іскрою Божою“, а радше визнавці української національної ідеї, що як священники, або кандидати духовного звання бажали собі, щоб церковні кола признали українську національну ідею і працювали разом із ними на платформі признавання української національності й української народньої мови для добра нашої Церкви й Народу.

Як дивимося на ці поезії із цього становища, то мусимо признати, що вони до деякого ступеня могли будити й розвивати національну свідомість, любов до України, до народу в цілому й простого народу зокрема. Багато маємо згадок в поезії про Україну, про славу нашу бувальщину, про козацтво й його завзяті бої з ворогами, хоч мало про звичайну, буденну працю.

Розуміється, що вплив і значення цих поетичних „пріміцій“ були б більші, якщо б артистична вартість їх була вища. На жаль під мистецьким оглядом вірші слабі, навіть дуже слабкі. Чи завинила тут тодішня мода в письменстві, а головню те, що в поезіях бачимо переважно романтизм? Ні, зовсім ні. При відсталості нашої літератури від західньо-європейських течій і при зрозумілому нашому спізненні, сам романтизм тут не винен. Наші поети брали такі теми, які знали, але навіть ці не підходили під їх сили. Бачимо неначе невільницьке наслідування при дуже слабих силах їх особистого таланту, при малій праці над собою, слабій начитаності. Маємо вплив „Русалки Дністрової“, українських народніх пісень, польських поетів „української школи“ і деякий, хоч і малий вплив тодішньої літератури В. України, бо поети згадують тільки Котляревського (двічі) й Максимовича (X), а раз Основяненка й Бодяньського

(стр. 47. ¹⁾), знають теж про національне відродження сербів. Кращих зразків тутешніх, галицьких не мали. Дивне трохи, що ніде не цитують, ані не згадують М. Шашкевича, що його „Русалка Дністрова” мусіла бути їм відома, хоч вона не поширилася так, як повинна була, бо розійшлася тільки в сотні примірників.

Найяскравіше проявляється в „Лървак-у” романтизм і то більш зовнішній, декоративний. Бо замало орудувати словами: степ, могила, кінь вороний, козаченько, руська слава, замало дешево-ефектовими висловами вихвалити козаків і їх завзяття. Треба давати образи, змальовувати пластично краєвиди й акцію, виводити на сцену живих людей, а не манекенів. Звідциль походить теж блідість барв і картин, штучність і неприродність (н. пр. опис бою стр. 14—16.), перебільшення та реторизм. Шкодить теж дуже артистичній стороні поезій надмірна таємничість і заплутаність сцен і ситуацій, певна містика (Отчаянный), неясність думок ²⁾ і заплутана складня ³⁾ що найприкріше вражають у поезіях Кон. Ант. зъ надъ Солокіи, якого твори найслабші. І теж дуже дивне, що цим найслабшим творам призначено найбільше місця (стр. 5—32), а кращих поезій уміщено мало. Можливо, що впорядники збірника не мали більше матеріалу до вибору й дали те, що було під рукою.

Кращі вже вірші А. К., цебто Антона Кульчицького, хоч оба вірші „До птички” (57—58) і „До соловія” розвивають по суті цю саму тему, одначе „Змієвъ валъ”

¹⁾ П. Леонтович у одній поезії згадує теж Т. Падуру. Пор. К. Студинський: Павло Леонтович. ЗНТШ — том СXXXII. Стр. 143.

²⁾ Н. пр. 28. стр. Ни взріти сіни зачерк хоть надії...

Мніж но ти вжасу в світі дні гіркії?

10. стр. В казнъ едним ся взглядом вкула

Трусно (= грусно) стала вже тужити...

15. стр. В пуд ся втомлення с бряском звернула,

Тай ставши в далі спочати,

Подиву скомли в світ лиш роздула,

Местьно лиш яла стонати.

³⁾ Н. пр. 21. стр.:

З під той Єго бо в похід візвали

Гасла тут липи сумної...

Це має значити: Бо з під ось цієї сумної липи візвали його гасла в похід.

слабий. Найкращі поезії П. Леонтовича, головню „Весна“ й „До Е...“ (оба про весну й любов), але вже його „Думка“ трохи слабша.

Проф. К. Студинський зазначає, що всі поезії П. Леонтовича автобіографічного характеру, хвалить їх та називає дивно симпатичними, бо в них багато сердечного почування, хоч признає, що „форма вірша і нагоси не завсігди додержані“, далі підкреслює, що „без них національна свідомість і горяча любов до української пісні і до України.“ Любов до своєї нареченої, а потім дружини Єлисавети Волошинської, з якою він одружився в 1852. р., виявив у згадуваній уже поезійці „До Е...“ і в інших, недрукованих поезіях, як „Пісня“, „Сонет“, а після її смерті у вірші „Піснь послідна моя“, що в ньому висловив свою гірку тугу й перестав відтоді писати. В 1877. р. написав ще свою автобіографію, а незадовго після цього помер.¹⁾

У його трьох поезіях, поміщених у „Льврук-у“, нема національно-патріотичного елемента, бо тема їх цього не вимагала, в інших є він дуже сильний і виступає на перше місце, н. пр. у віршах, поміщених у „Сборник-у привітствованій“, що появился у Львові в 1851. р.²⁾ Сплатив він теж данину тодішній моді, чи радше манії, писати панегірики й усякі похвальні вірші. Що це була справжня манія, показує статистика. У Галицко-руськ-ій Библиографії І. Ем. Левицького³⁾ за рр. 1801—1860 находимо аж 150 таких похвальних, чи „жалостних“ віршів, присвячених 34 особам, а саме 20 Українцям (по тодішній назві Русинам), а 14 чужим, з чого шість цісарям і архикнязям, один Святому Отцеві, а інші губернаторам, учителям і і. Між ними один панегірик видано в шану галицького намісника гр. Агенора Голуховського (Рудольф Мох у 1858. р.), а один навіть у честь царя Миколи І., що його написав і видав аж на 14 сторінках in quarto ворог народнього напрямку й москвофіл-об'еди-

¹⁾ Павло Леонтович. Записки НТШ — том СХХХІІ. стр. 161.

²⁾ Ibidem. стр. 140—142. Повний наголовок такий: Сборникъ привітствованій и желаній къ употребленію руского юношества. Львовъ 1851.

³⁾ Томъ І. Львовъ 1888. стр. 149.

нитель Іван Головацький у 1848. р.¹⁾ З поміж наших людей найбільш панеґіриків присвячено: львівському митрополитові Гр. Яхимовичеві 45, перемиському єпископові, а пізніше львівському митрополитові Мих. Левицькому 25 і по 6 перемиському владиці І. Снігурському, львівському єпископові-помічникові І. Бохенському і професорові теології о. Д-рові О. Криницькому. З поміж чужих видано аж 14 панеґіриків для цісаря Франца Йосифа І. за 12 років його панування (1848—1860.)

За те, що П. Леонтович писав теж панеґірики, не можна його обвинувачувати, як хтось думав би, виходячи з теперішнього становища. Бо в його панеґіриках, як і в інших авторів, було багато щирого почування й справжнього віддання пошани деяким справді заслуженим людям. Писав він теж твори політичного змісту, головно сатиричні вірші, що в них м. і. видно слов'янофільські симпатії й ворожнечу до Німців.²⁾

У поезіях А. Кульчицького й Павла Леонтовича є вже краща мова, легша й зграбніша будова вірша, ясність думок, короткість і звязкість, хоч є ще й певна примітивність, як у новиків у поезії. Взагалі, як говоримо про форму поезій, то треба отверто сказати, що вона дуже слаба. У Ант. Конст. з над Солокії форма жахлива, ритм кульгавий, рим недотриманий, а жертвою для виправлення ритму і риму падає правильність форм³⁾ і чистота мови. Вірш важкий, хрпавий, часто збіг кількох шелестівок, а найприкріше вражає скорочення „ся“ у „сь“⁴⁾, що псує звичайну гармонію слів, а також перевантаженість і розтяглість віршів.

¹⁾ Подаю повний наголовок цього дивоглядного панеґірика: Пѣніе радостного голоса. Его Величеству Милостивѣйшему Великому Государю Николаю Павловичу Первому самодержавнѣйшему Императору всеи Руси при высочайшемъ вѣздѣ до города Вѣдвя 18 дня мѣсяця декемврія 1845 (м. б. 1848) препокорнѣй посвященно... Галичаниномъ. Вѣдень 1848. — І. Ем. Левицький, ор. cit. стр. 33.

²⁾ К. Студинський: Павло Леонтович. Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка — том СХХХVI—СХХХVII. Львів 1925. стр. 159—196, а окрема 196.

³⁾ Н. пр. стр. 21. ждаючи зам. ждучи; стр. 25. римується: вдоптаеш — маеш, стр. 18. ждає — невідгадає.

⁴⁾ На пр. стр. 9. Тай побігла в здрій сь зглідати, стр. 12. Ехо по них сь лиш остало (збіг х—сь—л.)

Щодо ритму, то у Конст. Ант. з над Солокії переважають вірші пеонські $\sim \sim \sim \sim | \sim \sim \sim \sim$, а стрічки римуються або по схемі ас, bd, значить 1. з 3., а 2. з 4., або 1. і 4. (ad) і 2. й 3. (bc.) Рими примітивні, переважно дієслівні.

Форма й техніка інших двох поетів уже краща, але теж слаба й примітивна, н. пр. у вірші Змієвъ валъ розповідний стиль, деяка різноманітність ритмічна, але з римом фатальна справа, бо поет римує: величка—річка, вал—взяв, так—нас, ряді—челяди і і. Або що це за вірш?

Сердце ся розрадовало
 Що то такі кліщі мати,
 Обернувся дяковати,
 А діда вже нестало... (стр. 51.)

Простенька й примітивна форма і в інших поезіях, а саме А. Кульчицького й П. Леонтовича. Щодо ритму, видно в них теж вагання й випробовування, але в римах нема вже таких жахливих промахів, як у першого поета. У всіх віршах ліричних здрібнілі слова, що є виявом чутливості та впливу народніх пісень. Про мову, цебто лексику й форми, та правопис скажу після розгляду всіх творів.

5. Оповідання.

Літературна проза заступлена в І. перемиському Альманаху „повісткою“ „Чіє сердце, того правда“ пера П. Леонтовича. Оповідання велике, на 35 сторінок, сюжет із життя селян, а тенденція морально-виховна, трохи й патріотична. Багаті селяни Іван і Марія мають гарну й добру доньку Настуню. Залицяється до неї хвалькуватий і нечесний Андрій, що вдає багатого й хоче цим притягнути до себе дівчину. Але Настуня не любить його, бо щиро полюбила звичайного сільського парубка Петра, що є чесний, тверезий та письменний і навчив Настю читати. Симпатії батьків поділені, батько підтримує Петра, а мати Андрія. Акція починається тим, що Петро відвідує селян і приносить Настуні китицю квітів, з чого мати її дуже нерада. Приходить теж суперник Петра Андрій, що дає в дарунку Насті гарні коралі. Мати вдоволена, однак Настя не приймає подарунку й віддає його Андрієві, що обурений цим, ображує Настю,

а батько проганняє його з хати. Андрій відходить і грозить помстою, в хаті між чоловіком і дружиною виринає суперечка. А Петро, що з приходом Андрія вийшов з хати й пішов до лісу, кидається з наймитом Федьком на Андрія й валить його на землю. Але приходять опришки й визволяють Андрія, свого ватажка, та в'яжуть Петра. Потім Андрій пориває Настуню, однак Петро втікає з неволі й дає вістку про долю своєї милої. Добрі сусіди й жовніри ловлять опришків, відбивають Настуню і все кінчиться щасливо. Оповідання доволі слабе, акція млява, хоч є вузол драматичний і деякі кращі місця. Разять теж дуже довгі описи, зрештою згідні з тодішньою літературною модою, довгі речення, мало діалогів і до цього ще розмови ведуться дуже оспало. Виразно видно виховну й патріотичну тенденцію, особи поділені на різко позитивні й негативні, автор пропагує потребу грамотности й тверезости та дбає про національне освідомлення (згадка про Львів та українську історію).

Проф. К. Студинський у своїй розвідці про П. Леонтовича дуже прихильно висловлюється про цей твір, може й занадто прихильно, бо ставить його на перше місце. Зазначає, що такими темами тоді дуже цікавилися; вони є в М. Шашкевича (Олена), у Вальтер-Скотта і в польських письменників, а найбільш зближений цей твір до твору Миколи Устияновича „Страстний Четвер“, де Зіна і Продан, це неначе прототипи Насті й Петра в „повістці“ Леонтовича. До слабших сторін твору зачисляє брак кольориту початку XVIII. століття (акція в 1700. р.), характеристику дієвих осіб: Петро сальоново укладний, Настя хитка у своїй любові під впливом бажання матери й загрози смерті, вкінці забагато в творі подій і конфліктів. Дослідник вважає це оповідання приємною появою в галицькім письменстві до 1860. р. і жалує, що автор не писав далі оповідань, хвалить теж мову, що по його думці є досить чиста, й підносить виховно-національну тенденцію, бо з твору пробивається національна свідомість. Петро висміває наслідування чужих звичаїв і домішування чужих слів до мови, як це робить Андрій. Його контрастом є Петро, що славить Львів як престольне руське місто Львівгород та оповідає

про його славу, руську бувальщину, про боротьби з Татарами і про руїни замку князя Льва. Таким чином автор пропагує берегти рідні звичаї, народню мову й гордість з приводу славного минулого.¹⁾

о. Йосиф Левицький закинув цьому оповіданню чужий стиль на польський лад, недостатку церковних слів, подібність засновку твору на Прочишу Желехівського й Зіну М. Устіяновича й д. і.²⁾

6. Науково-публіцистична частина.

В науковій частині треба розглянути обі статті на тему мови й правопису, теми, як видно з цього, дуже тоді актуальні. Богдан Леонтович, брат Павла, помістив статтю „Колька слѣвъ о формахъ нашего языка и о писовнѣ“ на 14 сторінках.

Насамперед цікавий вступ, у якому автор стверджує окремішність української мови від інших мов словянських і вчисляє прикмети її, а саме повність, м'якість і ніжність, що надають нашій мові назву „наймилішої меж всіма сестрицями“.³⁾ Далі слідує розділ про голосні (голосівки), поділ на грубі, середні й високі; Ѡ, виголошуване як французьке u, або німецьке ü, є властиве тільки нашій мові. По способі виголошування й силі тону встановляє автор порядок голосних: ѣ, и, ы, е, а, о, у, Ѡ. Далі обороняє Ѡ, бо дехто каже, що на його місці краще звучить повне російське о. По укр. Ѡ („і“ з „о“) слідує приголосний дзвінкий, а в Росіян тихий, а крім цього маючи Ѡ, наша мова багатша на 1 звук. „Поляки въ тѣм місци, немаючи способу по́днестися до нашего Ѡ, спустилися до у, абы тое не так скажу самолюбное о, обминути н. пр. ко́й, го́въ і. і.“⁴⁾ Таксамо е перейшло на ѣ, що вимовляється як ѣ, ледь на лѣдъ, „бо при стисненѣмъ ѣ слѣдующую согласну вимовити легше, якъ при е широко́мъ“. До цього додає автор, що в укр. мові для легшої вимови Ѡ на початку слів додано „в“, як вѣдъ, вѣсь, вѣвця. Музикальна сторона нашої мови проявляється теж заміною

¹⁾ Проф. К. Студинський: Павло Леонтович. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка. Том СХХХІІ. стр. 159—160.

²⁾ Ibidem стр. 160.

³⁾ Лѣрвакъ зъ надъ Сяна — стр. 35.

⁴⁾ Ibidem, стр. 38.

в — у (взяв — узяв). Цікаві думки автора про наше и, а саме: укр. ѣ зберегло свій первісний звук, тому „и“ має виповнити простір між ѣ — ы і віддає середнє латинське і, якого нема ані в польській, ані російській мові, тому теж ані поляки, ані росіяни ніколи не напишуть слова „Цицери“ так, як ми його вимовляємо. Це „и“ надає нашій мові повноти, „той мужескій тонъ, владіющій на слухъ як тонъ віольончелъ“ (стр. 39.), і тут цитує автор виїмок із Максимовича народніх пісень. Дуже баламутне пояснення до ѣ, яке „ми задержуючи тільки истиннѣ честь складаємо“ (стр. 40.) В II. розділі про приголосні (шелестівки) автор говорить про заміну (перехід) їх на інші, що становить „муткѣсть и мягенькѣсть“, прикмету всіх словянських мов, а далі говорить про перехід г на з, коли в польській мові воно переходить на ж, а в російській не змінюється, далі про перехід к на ц, х на с. Очевидно, автор тут помиляється, бо г переходить у нас і на ж (ніжка), к на ч, х на ш (душа). Далі йде відступ про слабі й міцні шелестівки, цебто дзвінки й тихі. Автор поясняє їх так: одні й другі вимовляємо цими самими органами, але звук слабшої шелестівки меншої, а міцної (дзвінкої) „большой силы тху wymagaє“ (стр. 41.). При цій нагоді перестерігає, щоб не мішати їх у вимові й письмі, та каже кликати на поміч „око или етимологию“. Звертає теж увагу на „в“ у визвучі, де Поляки й Москалі говорять слабо (тиху шелестівку), а саме „ф.“ Українці згідно із словянським звичаєм, що від „ф“ не починаються жадні рідні їм слова, не прийняли його й тут і воліли перейти на найближчий йому голосний, а саме „у“, тому вимовляють ці слова, як спау, кроу, знау, але в письмі задержують „в“.

Далі йде розділ про „в“ зам. „л“, що називає автор найцікавішим явищем нашої мови й зазначає, що л — в неначе боряться між собою, а „л“ не хоче ніяк уступити перед „в“ у правописі. Як „л“ із „в“ повстає? Автор міркує собі, що це залежить від попереднього приголосного, найважче йому повстати перед а, е, ы, бо тоді язик є в звичайному положенні й тільки торкається зубів, то „до вироблення лъ брак потрібного розпуду“ (розгону); легше повстає „в“ з „л“ перед о, у або ѣ, „ту бо язикъ спадающій або підносящійся вже лацнѣше

до зубів притиснутися може”, а найлегше діється це від *ô*. Автор каже, що „для мягкослухого Народа нашого цѣлое тое произшествіе за надто есть слухоразимымъ”; замінивши „л” на „в” по всіх голосівках за винятком *ô*, збережено мягенькість і легкість мови. По думці автора теке „в” з „л” виговорюється як „у”, а що при цьому не можна чути ані $\frac{1}{3}$ частини „л”, то легко переконалися, взявши на увагу спосіб вимови „у” й „л”. Найбільш необхідний перехід „л” на „в” у часі минулим (ходив, робив), де перед „в” є середнє „и”, що зближається до „ы”, по яким „л” тымъ труднѣйше бы ся вырабляло, що на него еще до того часто притискъ припадає” (стр. 45.), а на доказ цього дає Б. Леонтович форму „позволилъ”, коли „дѣстанемо звукъ, перед котрѣмъ (має бути „котрымъ”) бы и найтвердшій етимольогъ заткавъ собѣ уха”. Автор борониться проти закиду, наче б то він називав твердою мову російську й польську, кажучи, що їх мягкість є теж велика і проявляється в польськiм „ś” і в російськiм „е” (що вимовляється „є”), а далі каже, що заміна ця не є великою новиною, бо в церковній мові ціла різниця між дієприкметником І і II. минулого часу полягає на заміні лъ на въ (ходилъ = ходив, а ходивъ = ходивши), далі дієприкмет. на „л” є в нас досить заступлений, бо вживається на роди жіночий і середній однини і в множині (ходила, ходило, ходили). Автор виразно каже, що з багатства церковної мови кожний нарід узяв те, що йому було придатне, а ми взявши форми з „л” і „в”, „борше маємо за много як за мало” (стр. 46.), а вкінці і в польській мові „л” переходить на „в”, н. пр. swoboda зам. słoboda.

Вкінці виринає питання, чи тут на письмі давати „л”, чи „в”, бо етимологи запевняли, що „вимова не повинна мѣшати писовнѣ” (стр. 46.) Автор висловлюється рішуче за писанням „в”, наводить на це докази, що з них найважливіші ці: 1) „въ писовнѣ не букву зъ котрои, но букву, въ котрую ся яка перемѣнила, виражати треба” (стр. 47.) 2) Всі Українці,¹⁾ як Котляревський, Основяненко, Максимович, Бодяньський і інші „корифеи нашої словесности” згідно пишуть „в”, а не „л” і 3) так постановив з’їзд українських учених у 1848. р. Автор при

¹⁾ Що під цим автор розуміє, згадав я вище.

кінці питає, чи справді форми української мови є так безчисленні й безосновні, „же имъ никто въ писаніи соотвѣствовать не есть въ состояніи“ (стр. 47.), і каже, що як у малярстві, так і в літературній мові природа постає невичерпаний матеріал, що з нього не копісти, але генії творитимуть свої безсмертні твори, а закінчує ось цим загальним правилом: „Анѣ коньче такъ писати якъ ся говорить, анѣ коньче такъ читати, якъ ся пише, а но коньче такъ писати абы ся такъ читало, як ся говорить“ (стр. 48.) Як бачимо з цього, дуже баламутно й невіршно (ні пес, ні баран.)

И. Л., це значить о. Йосип Лозинський дає „Вытягы зъ рукопису „Критика“ (стр. 59—69.), де видно теж обору української народньої мови й полеміку з противниками. Автор виходить від того, що після хаосу в справах мови й правопису здавалося, що правда вийде наверх, але на жаль сталося інакше, бо замість нової літератури ми опинилися знову в давній літературі. І хоч прихильники народн. мови (всеобщого выговора народного) просили, щоб друга сторона (церковники) виступила зі своїми засадами, але ніхто не сказав ні слова, тому „народники“ замовчали теж, хоч було їм прикро, бо любили вони свою рідну мову „надовсѣ“, а бачили, що „уже всьо успокоя. еся и назадъ до правилъ давнѣйшихъ Грамматикъ (церковного нарѣчія) вертае“ (стр. 61.), й хоч відчували неволю в цих „дыбахъ грамматикальных“ і терпіли з народом, що визволився з одної неволі (1848., це є панщини), а попав у другу (духову).

А все таки й серед цього „спокою“ підносяться голоси протесту і автор хоче теж дещо сказати, але застерігається, що не буде вже доказувати, що треба триматися народньої мови, бо це признають уже навіть ті, що ще „перед Грамматиковъ Смотрицкого свѣчки палятъ“ (62. стр.) І автор не крутить так і не обходить далеко, як його попередник Б. Леонтович, але просто каже: „якщо треба триматися народньої мови, то за перше й головне правило треба прийняти: „такъ пиши, якъ ся всеобще говорить“ — то значить: пиши тії слова и въ тыхъ формахъ, котрыхъ жіючій народъ всеобще уживае“.¹⁾ Слово „всеобще“ (загально) каже розуміти:

¹⁾ Підкреслення автора.

„всеобщій выговоръ або выговоръ бѣльшости“ (стр. 62—63.) Зрештою, додає, різниці щодо вимови є дуже малі й наводить приклад: якщо б Угорські Русини (теперішнє Закарпаття) трималися своєї народньої мови, то менше їх твори різнилися би від наших, „але тепер пишуть ани въ своѣмъ, ани въ нашѣмъ, але въ якимсь нововидуманѣмъ языцѣ.“ І тут же збиває закиди противників („А на щож тоді граматики?“) і відповідає, що не язык для граматики, але граматика для языка (мови). Бо граматика не може накидати народові правил, видуманих її автором, не має приписувати йому правил, що він їх не знає, вона має виказати правила, що в них мова знаходиться ¹⁾, має винайти загальну вимову й очищувати мову з винятків, місцевих відмін, чужих слів і форм (стр. 63.), має узасаднити свої правила, щоб ми знали не тільки, як, але й чому так саме треба говорити й писати. Автор обурюється на докази противників, які кажуть, що треба нам триматися форм і слів згідно з граматикою „церковного нарѣчія“ (отъ, маємъ, глаголя), і думає, що в звичайному письмі простої людини більше є (справжньої) граматики, ніж в учених творах авторів цих штудерних граматик, „бо тамъ є засада, жива бесѣда, а тутка воздушныи правила“.²⁾ Латинські й грецькі мови мали наперед письменників і твори, а щойно потім граматику, а вони хочуть мову пожертвувати й підчинити граматичі. XVI. вік був золотою добою польської літератури, а перша граматика Копчинського появилася аж у 1778. році.³⁾

Автор висміває такі слова й форми, як: аще, сиче, иже, кое, быхомъ, рожденный, сохраняя, подобаеть і каже, що нарід наш має на це свої гарні слова, що не є „гли-

¹⁾ Подібний аргумент наводив М. Шашкевич у свої книжечці „Азбука і abecadlo“: „...Граматика не основа письменства: не вона має накидувати закони мови, лише сама має бути найвірнішим образом мови.“ — Др Осип Маковей: Три галицькі граматики. Львів 1903. стр. 39.

²⁾ Підкреслення мої. Є. Г. — Подібний аргумент наводить о. Й. Л. у своїй статті у „Вѣстнику“ з 1853. р. ч. 78—81, а саме: літературна мова не повинна бути воздушна, це значить така, що нею ніхто не говорить. — Пор. Др. К. Студинський: Кореспонденция Я. Головацького 1850—1862. Львів 1905. стр. LXXXVII.

³⁾ І цей аргумент повторений у цій самій статті. Ibidem стр. LXXXVII—LXXXVIII.

ною, з котрої ихъ положати належить“, як казали противники, а далі висміває цих „граматиків“ за їх „нѣжный вкусъ“ і „непостижиму высокѣсть ихъ стиля“, коли вони насильно дають прикметникам ненаші закінчення — ія, — ія й поводяться як диктатори та кричать: *sic volo, sic iubeo!* Автор каже, що воліє признати себе нездібним до того, щоб це зрозуміти, й заявляє: бачучи твори, де намішано форм і слів з різних мов, шойно тепер зрозуміємо, як то наступило помішання мов при будові вавилонської вежі. Смішне змагання письменників-книжників триматися давньої літератури. Це так, як хтось ішов би по воду до саджавки, а не хотів її черпати з чистого й живого джерела.

Дві речі вважає автор за необхідні для письменників, а саме: 1) якщо триматися народньої мови, то й у письмі треба зберігати її сутні прикмети, а 2) очищувати мову з чужих слів і форм. Дивний авторові закид противників, що нові автори цураються „церковного нарѣчія.“ Ми — каже він — виступаємо проти того, щоб без потреби вживати церковних слів і форм, а мову церковну шануємо, як „обрядомъ и вѣками освященный языкъ“ (стр. 66.) Ми не хочемо, щоб через мішанину, якої тепер уживають, творити „якійсь новий, небывавший и небудущий языкъ—то є языкъ перекиньчикъ,¹⁾ мы хочемо, абы нашъ языкъ письменный небывъ воздушнымъ, но чтобы мавъ пѣдставу въ народѣ, бывъ для него не лишь зрозумѣлымъ, але его власнымъ,²⁾ зъ устъ его взятымъ“ (стр. 66.)

Кажуть противники „ревнителѣвъ правдиво родимого руского нашого языка“, цебто народовців по пізнішій термінології, що треба змінити мову надсиланих статей згідно з „обще принятою грамматикою“ (стр. 67.) Й. Лозинський каже, що такої граматики нема,³⁾ що по школах учителі не тримаються одного автора (*scil.* граматики), що кожен із них цього автора зміняє й поправляє, в часописах і журналах уживають теж різної мови й правопису. А далі чуємо від автора статті такі важливі слова: „Если намъ ходить о просвѣщенъе народа, то тра его власный языкъ образовати²⁾, але лише

¹⁾ Підкреслення автора.

²⁾ Підкреслення моє. ³⁾ Цей аргумент наводив він ще давніше у відповіді на брошуру М. Пашкевича „Азбука і abecadio“. — Др. О. Маковей: Три руські граматики. Львів 1903. стр. 40.

живий¹⁾ языкъ образоватись може, бо той лишъ здѣбный къ розвиваню, взбогачованю, очищаню,²⁾ наломованю, а не мертвый старославянскій языкъ“. Приклад на це дають Римляни: поки говорили вони латинською мовою, то вона розвивалася, а коли їх не стало, то хоч латина опанувала цілу Європу, але латинська мова не розвивалась далі, а класична література має твори тільки з часів, коли латинська мова була жива. Тому із змішання церковної мови з живою народною ніщо не вийде, хіба тільки „макаронізм“ (стр. 68.)

Автор неначе з сумом і огірченням питає своїх однодумців, що вийде з їх зусиль, коли на них тяжить доля Касандри, що їй ніхто не вірив, хоч казала правду, а далі відповідає на закиди противників, що їх (молодих) ніхто не слухає, так: бо люди до всього старого (т. зн. церковщини) привикли, бо легше заглянути до церковно-словянського або російського словника, ніж „прислуховуватися бесѣдѣ народнѣй, тому невычерпаному, но не отъ каждого поважаемому живому словарю.“²⁾ Автор знову висміває противників народної мови й каже, що проста мова видається немудра, але чи це буде краса й мудрість мови, як до неї поначіплювати чужих слів і форм, неначе пестрі латки до простої свити, як уживати без потреби етимологій, аналогій, а навіть грецької мови.

Про етимологію, улюбленого коника „твердих“ (прихильників штучної, книжної мови), говорив автор ще раніш у своїй статті в „Пчолі“ 1849. ч. 17., а саме, що її можна вживати тільки в скромних межах, щоб вона не затирала характеру нашої мови.³⁾ Про цю саму справу висловився М. Шашкевич у брошурі „Азбука і abecadło“ (Перемишль 1836.) так: „етимологія — се предмет для нечисленних філологів; а з уваги на них накидувати мільонам народу трудности, се мабуть нерозумно.“⁴⁾

Відповідаючи на закид криптоніма Г. П., каже Й. Лозинський наприкінці своєї статті (стр. 68.), що німецька

¹⁾ Підкреслення автора.

²⁾ Підкреслення мої.

³⁾ К. Студинський: Кореспонденция Якова Головацького в роках 1850—1862. Львів 1905. стр. XI.

⁴⁾ Др. О. Маковей: ор. cit. стр. 38.

й італійська (літературна) мова різниться від мови престолюддя, бо німці й італійці взяли тільки один діалект до літературної мови, а не тому, що ці народи взяли форми й слова з якогось іншого наріччя, як цього бажують деякі наші письменники.¹⁾ Нема сумніву, що під іншим наріччям, із якого дехто хотів би брати чужі форми й слова, розуміє автор церковно-словянську й російську мову. Цей самий аргумент наводив він теж у подібній формі у вступному слові до своєї української граматики ще в 1846. р.²⁾

Ще раз при кінці статті взиває автор писати „ведля всеобщого выговора³⁾ або выговора більшости“ й заявляє у висновку: *образование языка на богатствѣ и чистотѣ словъ и формъ и на красотѣ во выраженью³⁾ мыслей залежить.*⁴⁾

Обі наукові статті нерівні. Зразу пізнати, що слабша, чи дуже слаба перша Б. Л., а гарна й цікава друга. Обі вони заторкують тодішні зловоденні справи, як питання живої чи книжної, цебто церковної мови і правопису, обі боронять народньої мови й виступають проти тодішніх диктаторів — граматиків, що воліли черпати радше з російщини й під покришкою церк.-слов. мови вели „обединительну“ тенденцію, ніж із народньої мови, глузували з цієї мови й думали, що мусить доконче бути книжний язык. З обох видно, що прихильників народньої мови було мало, що вони, хоч завзяті, але й зневірені в успіх своєї праці, що не мали за собою ні вищих кол (церковних), ні своїх органів, де могли б отверто виступити.⁵⁾ З цього, що автори заховались під криптонімами і що не мають сміливости нікого отверто нази-

¹⁾ З цитування криптоніма пізнаємо, що свою статтю звернув Й. Лозинський проти допису Г. П. „Зъ Жолковского“ у віденському „Вѣстник-у“ 1851. р. ч. 13, що в ньому автор виступив проти народньої мови в літературі й боронив старословянської мови. — К. Студинський: Кореспонденція Якова Головацького в роках 1850—1862. Львів 1905. стр. XXVII.

²⁾ *Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego)* — Перемишль 1846. Про це пише О. Маковей: *op. cit.* стр. 46.

³⁾ Підкреслення автора. ⁴⁾ Лѣрвакъ ...стр. 69.

⁵⁾ Проф. К. Студинський висловлює здогад, що поміщена тут стаття Й. Лозинського була призначена для „Вѣстника“, або „Зорі Галицької“, але там її не прийняли. П. Леонтович... ЗНТШ, том СХХХІІ. стр. 153.

вати по імені й прізвищі, ані не цитують їх творів, видно, що їх становище було тоді ще важке, що сил їх було дуже мало. З деяких аргументів, натяків і прикладів видно, що виступають вони проти о. Йос. Левицького, що видав у 1834. свою граматику, де не міг стати на певному становищі й лявірує між народньою а книжною, це зн. російською й церк. слов. мовою. Видно це м. і. із того, що на стр. 69. цитує автор приклади з граматики о. Й. Лев., де він каже, що треба в нас а як ä вимовляти (чās, жāль, шāпка ¹⁾).

У першій статті Б. Л. маємо деякі бистрі помічення, але багато є річей наївних і неправдивих, деяке натягання і штучність тверджень та аргументів, певного роду софістерію (н. пр. у партії л—в); автор думає, що наша мова взяла просто дещо із звуків церк. слов. мови, а тимчасом кожна мова має свої власні фонетичні закони, що їм мусить підчинятися. Вимагає справлення багато з його пояснень фізіології звуків, про коло голосних ъ—ô, про ъ, и—ы. Є певна неспілість у твердженнях, бажання знайти компроміс для спільної мови з противниками, піти на уступки для другої сторони.

Стаття Б. Леонтовича написана менше цікаво, сухо, вона входить у подробиці, нецікаві для загалу, автор хоче писати науково й спокійно. Зате Й. Лозинський пише зовсім інакше, живо, цікаво, легко, видно в нього публіцистичний хист і тонку діалектику. Вміє він осмішити й звести до абсурду аргументи противника, вживає іронії й сарказму (стр. 65. і і.), не входить у філологічні подробиці, вживає гарних порівнянь (стр. 68.) і метафор. Його аргументація розумна й природна, докази легкі й зрозумілі, взяті не з хитрого міркування, а з життя, подекуди пише поетично і з очевидним запалом. Дуже багато аргументів взяв він із вступу до своєї *Grammatyki j. ruskiego...* з 1846. р. Приємно вражає в обох статтях захоплення ідеєю народньої мови, любов до рідного народу й його духової скарбниці (мови й словесности),

¹⁾ Joseph Lewicki: *Grammatik der ruthenischen oder klein-Russischen Sprache in Galizien*. Przemyśl 1834. стр. 4, 10. Подібно радив теж писати Вагилевич в альманасі „Зоря“: честь=часть, тежко=тяжко. — О. Маковей: *op. cit.* стр. 39.

гордість з приводу своєї місії пропагаторів рідного слова, бажання оборонити свої позиції й переконати та прихилити до себе противників. Видно теж тактовність і обережність у висловах обох учених: вони знали, як дуже дражлива квестія церковно-словянської мови тим більш, що „Лѣрвак-а“ видали питомці. Тому теж, виступаючи проти мовної мішанини, саму церковно-словянську мову шанують, хоч і призначають їй окреме місце й ролю.

7. Роля о. Йосипа Лозинського в нашій науці й письменстві.

Як бачимо з цього, в науково-публіцистичній частині „Лѣрвак-а“ вибився на перше місце о. Й. Лозинський. Тому, що короткий начерк його життєпису подав я на початку своєї праці, згадаю тепер про інші його виступи в обороні народньої мови й його погляди на українську літературну мову, бо це органічно еднається з його статтею в „Лѣрвак-у“.

Й. Лозинський славний у нас і відомий із того, що це один із перших палких і завзятих прихильників народньої мови в літературі. Проєктував він завести в нас латинку і з цією метою видав у 1835. р. цінну етнографічну збірку „Ruskoje wesile“; цим викликав велике оживлення науково-літературного руху й зацікавлення справами мови й правопису, одначе, коли побачив, що тодішнє наше суспільство стрінуло вороже його проєкт, закинув його.

Вперве виступив він як публіцист у часописі „Пчола“ (1849. р. ч. 17.), де помістив написану фонетикою статтю „Уваги над правописом руским“. По його думці письмо повинно бути вірним образом живої мови. Етимології можна б уживати, але в певних межах, щоб не затирати характеру нашої мови. Тому треба писати: вовк, довго, вівця, а не волк, долго, овца, треба викинути і, ы, а на їх місце вживати и, ѣ, викинути теж ъ, писати „в“ у словах: вѣн, вона, вѣвця, а в родовому множини вживати закінчень -ив, -ѣв, а не -ѡв, -ѣв. На цю саму тему (триматися народньої мови) написав ще о. Й. Лозинський дуже розумну статтю у відповідь Я. Головацькому п. н.

„Пересторога для перестережених“ (Зоря Галицкая 1850. ч. 20.) ¹⁾

Одначе найкращу публіцистичну статтю в обороні народньої мови, повну запалу й вогню, гніву й обурення, написав він у 1853. р. у віденському „Вѣстник-у“ (чч. 64—65.) В ній є деякі думки й аргументи, що їх наводив автор і в своїй статті в „Лѣрвак-у“, тому скажу коротко про неї. Й. Л. згадує, що у Львові бачив книжки псевдоруські, писані мішаниною церковної й російської мови, бо наші люди не дбають про свою мову, а плекають чужу й наслідують усе чуже. Після 1848. р. взяли русини (це зн. українці) до праці, але зле робили й роблять, бо живий нарід жертвують мертвим книжкам, черпають мову із старих паперів, а не від народу, і творять мовні дивогляди. І є ще гірші люди, що зовсім покинули рідну мову й хочуть накинути народові московську, хоч самі її не вміють. А це грозить винародовленням, бо виростатимуть нові ряди перекинчиків. Поки нарід не писатиме своєю власною мовою, буде в пониженні. Чи ж це не обурливе, що наші люди зневажають рідну мову й називають її простою, хлопською, „болтовнею“ (патьяканням) пасічника Грицька, або пастуха Панька. А тимчасом історія й великі учені інакше думають про нашу мову. Нашою мовою говорили не тільки на дворах руських (по теперішньому українських) князів, але й польських королів; ця проста мова була й на Литві й у Московщині мовою науковою, судовою й дипломатичною; нею збагачувалися й образувалися мова польська й великоруська; її красу, поетичність, музичальність, вищість над іншими словянськими мовами признавали такі світочі (видатні люди), як Бандтке, Міцкевич, Бодянський, Коубек, Мацієвський, Раковецький і Даль-Луганський. Її ввів уряд до шкіл і урядових перекладів, а сини — виродки глузують із цієї мови. Автор протестує в цій статті проти нікчемних нападів об'єдинителя, духового батька галицьких москвофілів Дениса Зубрицького, й заявляє, що церковну й російську мову він (Й. Л.) вивчив і знає, але хоче писати своєю рідною,

¹⁾ Др К. Студинський: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862. Львів 1905. стр. XI, XVII—XVIII.

чисто народньою мовою, бо свій нарід шанує й вірить у майбутнє народньої мови, бо хоче просвіти народа, бо миліша йому своя мова, ніж чужа. Цю смілу оборону народньої мови закінчує словами: „...поки духъ въ тѣлѣ нашѣмъ калатати буде, не дамо нікому безкарно ругати нашъ народный языкъ, — тоє найдорожше сокровище народа!“¹⁾

І ще раз виступив Й. Лозинський в обороні народньої мови проти закидів Дідицького й Раковського у „Вѣстнику“ з 1853. р. чч. 78—81. Здебільш повторює він попередні аргументи й приклади та заявляє, що літературна мова не повинна бути „воздушна“ (повітряна), це зн. така, що нею ніхто не говорить, що не має ніякої опори в народі. Проти закидів противників, що до високих предметів народня мова нездатна, висуває він новий аргумент, а саме: Ісус Христос і апостоли голосили найвищу мудрість простими словами. Руська (зн. українська) народня мова багата, тільки треба її вивчати й пізнавати. Першим і головним джерелом нашої письменної мови повинна бути народня мова, як це постановив „Соборъ рускихъ ученихъ“ у 1848. році.²⁾

Як уже згадав я вище, Й. Лозинський видав теж український буквар і граматику української мови в 1846. р. з цікавим вступом, де висловив думку, що наша літературна мова мусить зовсім опиратися на простонародній. Під цим оглядом був він безкомпромісовий, як незабутній пробудник Галичини Маркіян Шашкевич, і не думав так, як інші, н. пр. о. крилошанин Іван Могильницький, що народньою мовою можна користуватися тільки в творах для простолюддя, але треба її очищувати від грубости простої говірки й удосконалювати та прикрашувати.³⁾

¹⁾ Др К. Студинський: Кореспонденция Я. Головацького 1850—1862, стр. LXXXI—LXXXII.

²⁾ Ibidem, стр. LXXXVII—LXXXVIII.

³⁾ Про це й про працю перемиського гуртка при боці єпископа І. Снігурського писав я коротко у статейці „Перемишль тому сто літ“. Перемишль 1936. стр. 10. Докладніше про о. І. М. й інших гл. М. Тершаковець: Галицко-руське літературне відроджене. Львів 1908, стр. 9—16, 75—112 і М. Возняк: Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів 1924.

Здавалося би, що такий палкий оборонець народньої мови й добрий стиліст та граматик, як о. Й. Лозинський, стане українським ученим, чи видатним громадянином. Але сталася дивна й сумна та прикра річ. У часах, коли вже український національний табір виразно оформився й працював (1860—1870-ті рр.), він не перейшов до нього ¹⁾, а тримався „твердих“, це зн. москвофілів і писав у їх часописах майже справжнім „язичієм.“ ²⁾

8. Відзиви про „Лѣрвак-а“ і його оцінки.“ ³⁾

Поява першого Альманаху перемиських питомців була важною подією на літературно-громадській ниві. Про нього відразу заговорили тодішні наші учені й письменники, чи публіцисти в обох тодішніх журналах. Найшвидше відізвався Йосип Левицький, бо його, як Перемишлянина, цікавив перемиський Альманах, а крім цього твори, поміщені в „Лѣрвак-у“, заторкували його погляди на українську літературну мову, а головню правопис. Він помістив рецензію на „Лѣрвак-а“ рівночасно у віденському „Вѣстник-у для Русиновъ австрійскої держави“, що виходив від 1849. р. двічі в тиждень під редакцією Івана Головацького (брата Якова), який ставився неприхильно до національних змагань у дусі М. Шашкевича, а саме в чч. 67—69. з 1852. р., і в львівському часописі „Зоря Галицкая“, що виходив від 1848. р., а тоді редагував його Іван Гушалевиц, у числах 66—68. ⁴⁾ Крім цього видавець віденського „Вѣстник-а“ В. Зборовський помістив у цьому ж часописі рецензію в 81. ч. (1852. р.), хтось невідомий під криптонімом И. там же в ч. 91., а один із співробітників „Лѣрвак-а“ Б. Леонтович помістив відповідь на рецензію Йос. Левицького в чч. 74—76. „Зор-і Галицк-ої“. Бачимо з того, що

¹⁾ І. Франко: Нарис історії українсько-руської літератури до 1890. р. Львів 1910. стр. 138. Др. О. Маковей: *op. cit.* стр. 58.

²⁾ Зразки тодішньої його мови наводить Др. О. Маковей: *op. cit.* стр. 42—43.

³⁾ З огляду на недостачу місця не вміщено тут 3 розділів про мову, лексику й правопис „Лѣрвак-а зъ надъ Сяна“. Ця частина праці вийде в іншому збірнику або в окремому науковому журналі.

Р е д а к ц і я.

⁴⁾ И. Е. Левицкій: *op. cit.* стр. 67—68. подає ч. 67. „Вѣстника“ і чч. 67—68. „Зор-і Галицк-ої.“

„Лѣрвакъ зъ надъ Сяна“ викликав велике зацікавлення серед тодішнього суспільства, коли появилися аж 4 рецензії й відповідь на них.

Можна було сподіватися, що Йос. Левицький поставиться неприхильно до літературно-наукових починів авторів „Лѣрвак-а“, і так справді сталося. Він похвалив у ньому те, що в ньому гірше, як „Змієвъ валъ“, ¹⁾ при чому підкреслив свої заслуги на ниві мови й письменства, як це робив досі, а далі зазначив, що треба пристосовувати правопис до етимології, бо „ухо, или виговоръ не завше певне правило правописанія становити може.“ ²⁾ Писав зачіпливо й образливо про авторів „Лѣрвак-а“, закидуючи їм ігноранцію й перебільшену амбіцію, наче б то кожний Галичанин міркує про себе, що своїм твором починає нову добу літератури, хоч недавно покинув Буквар і нічого не перечитав „зо старины и побратимчои литературы“. Накинувся на Богдана Леонтовича й глузував з нього, кажучи, що він, непитомець, не мав права виступати в Альманасі, іронізував з того, що він ласкаво залишив ь у правописі, хоч інші з його партії (народньомовці) висмівали це саме ь), назива-

¹⁾ Проф. К. Студинський: Павло Леонтович. ЗНТШ. т. СХХХІІ, стр. 157—158.

²⁾ Idem: Кореспонденция Я. Головацького (як вище) стр. XLIV.

³⁾ На нарадах шкільної секції „зїзду руських учених“ у Львові (19-26/X 1848.) Рудольф Мох виступив проти „ъ“ і подав внесок, щоб його не писати. Внеску не ухвалено, а „йорофіли“ наліпили на дверях кімнати Р. Моха карточку з віршем:

Мохъ ь прогнав, люде не хтів,
віде приняв, чорта би зів.

„Віде“ це — „в“ у минулому часі (ходив), а люде = лъ — ходилъ. На цей допис відповів Р. Мох гумористичним „Плачем йорофілів“, у якому м. і. каже:

Уви всім вірним, що ся тримали
хвоста старого! Ах! ь конає!
Уви, чого ся ми дочекали!
Ворог вже вічну память співає.
Йоре прекрасний, кривий хвостаче,
чорві на тебе круки спадають:
не достъ, же люде на віде плаче,
а тут ще хвостик, ь, відтинают.
Ах, як то було красно і мило
хвостиком кожде кінчити діло.

ючи його непотрібним хвостиком: „фостикови нинѣ еденъ зъ вашои партіи честь складає!!! се истая побѣда!“ Напав теж на Й. Лозинського, що він видав свою граматику для поляків, що відступає вже від своїх думок і схиляється до правопису Йос. Левицького й висмівав його, кажучи, що не тільки він один любить „русскій языкъ“, але й інші.¹⁾

Висмівав теж Б. Леонтовича за його статтю про форми мови й правовис та доводив, що звук ф є словянський, не погоджувався з його заввагами, де писати ѣ, и, ы, і рішуче виступив проти того, щоб закінченням присудкового дієприкметника минулого часу було „в“, обстоював — л, обезцінював заслуги серба Караджіча, кажучи, що в Білгороді не признали його правопису й реформ.

На всі ці закиди й зачіпки Йосипа Левицького гідно й поважно відповів Б. Леонтович у згаданій вже статті в „Зор-і Галицк-ій“ за 1852. р. чч. 74—76, де збивав поодинокі точки: букву ђ увів Максимович; що звук ф не є словянський, висловилися поважні лінгвісти; форма минулого часу на — лъ не є народня, бо ніде в живій мові її не вживають, а закінч. — въ це жива форма, яку цитує раз навіть Денис Зубрицький, найзавзятіший ворог народньої мови. Граматика має пристосовуватись до генія мови, а не навпаки, тому теж і сам Й. Левицький повинен понехати форми, що не згоджуються з генієм мови, бо коли він хоче в минулому часі на мужеський рід затримати — лъ (ходилъ), а не — въ, то й сам іде за церк.-словянщиною, хоч формально виступає проти неї. Вкінці, бажаючи відплатитися прикрістю Йос. Левицькому, висловився, що хіба подражнена амбіція диктувала йому його злобні завваги, бо мабуть бажав він собі, щоб видавці „Лѣрвак-а“ не о. Гинилевичеві, але йому, ц. зн. Й. Левицькому, його присвятили.²⁾

Ох, ой, ратуйте, хто лиш ь знає!

Гірка година, хвіст відпадає!

М. Возняк: Як пробудилося українське народнє життя в Галичині за Австрії. Львів, 1924. стр. 160—162.

¹⁾ К. Студинський: Павло Леонтович. Записки НТШ. Том СXXXII. стр. 154.

²⁾ Ibidem, стр. 155—157. і Кореспонденция Я. Головацького в літах 1850—1862. Львів 1905. стр. XLV.

Про три поезії Павла Леонтовича висловився Й. Левицький, що автор написав їх чистою мовою, але „образи не dokonче для предметѡвъ, о которых мечтаєсь, щасливо употреблени.“¹⁾ Підсумовуючи свої завваги, пише він, що автори „Лѣрвак-а“ „добре поняли правила Галицко-русской граматики, и лишь въ гдєкотрыхъ мѣстцахъ розличаються отъ общого способу писанія“.

Оцінюючи поетичну частину „Лѣрвак-а“, Йосип Левицький похвалив вірш А. Кульчицького „До птички“ за логічний розвиток, чистість мови та знання правил віршування, але зганив невідомий вірш цього самого автора (А. К.) „До соловія“ (стр. 70.), закидаючи, що він „искаженъ неприличнымъ образомъ“, хоч там рішуче нічого непристойного нема. Слова цієї поезійки підклав перемиський композитор Іван Лаврівський під ноти і цю мелодійну пісню залюбки співали в нас пів століття. Цей сам композитор, однак захований під криптонімом І. Л..... ский, уложив ноти до поезії Констан. Ант. зъ надъ Солокіи „Думка“ й текст цих нот поміщено в додатку до Лѣрвак-а“ після 110. стр. По думці знавців музики й співу композиція симпатична, ніжна й мелодійна.

Дуже неприхильно оцінив Й. Левицький поезії поета, що вмістив найбільше своїх творів у Перемиському Альманасі, а саме Конст. Антона з над Солокії. Він назвав їх творами „мутной мечтательности“ (неясної мрійливості), закинув їм брак логічного розвитку й стопової міри, гріхи проти етимології, неукраїнську складню, неясність стилю і творення слів від чужих коренів. І хоч Й. Левицький справедливо оцінив цього поета, Богдан Леонтович боронив його у своїй статті (відповіді на критику Й. Л-ого), кажучи, що він мав мало часу на писання цих віршів, а поетичний хист він має; тому теж краще допомогти молодому поетові, ніж відштовхувати його від себе.²⁾

Про Йосипа Левицького дуже часто згадував я в своїй праці, бо це дуже цікава й характеристична постать у тодішніх часах. Тому теж присвячу йому кілька слів,

¹⁾ К. Студинський: Павло Леонтович. ЗНТШ—том СXXXII. стр. 160.

²⁾ Ibidem — стр. 158.

щоб таким чином праця співробітників „Льрвак-а“ представилась нам ясніше на тлі перемиського життя й діяльності видатних наших письменників і вчених.

Йосип Левицький — це людина жива, рухлива, непосидюча. Він безумовно багато читав, знав і дуже багато працював. Любив писати й видавати, любив теж гроші, почесні та похвали. До писання поезій не мав ніякого хисту, ала писав їх багато й перекладав чужих поетів, любив писати панегірики й усякі похвальні вірші в шану високопоставлених осіб, щоб з'єднати собі їх ласку. Як людина має деякі від'ємні риси: заздрий, злобний, хвалькуватий і пересадно амбітний. Він уявив собі, що найкраще знає українську (по тодішній назві руську) мову й повинен складати закони літературної мови; тому виправляв і очищував на свій лад мову інших авторів і кидав громи на тих, що його не слухали, а головню на прихильників української народньої мови й нового, ближчого до фонетичного, правопису. Їх він ненавидів, бо не розумів духа української мови й думав, що церковно-словянська мова, це наша давня мова, що мусить підкріпляти й прикрашувати нашу літературну мову, черпав теж із російщини й писав макаронічною мовою, що нею ніхто не говорив і що підходила хіба до мови творів М. Смотрицького з XVII. століття, як закидали йому прихильники народньої мови. Народню мову брав на увагу неначе з примусу, знехотя і побіч зразків і прикладів, узятих із народньої мови, брав теж російські зразки, через що вводив баламутство й хаос у яzikову й правописну справу. Видавав багато й здобувши собі прихильність єпископа І. Снігурського, видав свою граматику руської мови і граматику німецько-руську (за неї одержав нагороду на конкурс), видавав і букварі й молитовники, а також писав дуже багато статей на теми мови, правопису й літератури, вкінці рецензії. Народився він у 1801. р., гімназійні студії пройшов у перемиському ліцеї, на І. році філософії студював у Львові, а в 1819. р. дістався до віденського конвікту. У Відні почав займатися руською (укр.) мовою й літературою і переклав один німецький вірш жажливою мовою на спілку з богословом К. Блонським. У 1825. р. висвятився безженним і до 1832. р. був капеляном єписк. І. Снігур-

ського, далі до квітня 1834. р. викладав церковно-словянську мову кандидатам філософії й богословії. У 1827. р. zorganizував хор у перемиській гр. кат. катедрі, в 1829. р. зайнявся улагодженням єпископської друкарні, після смерти крилошанина о. Івана Могильницького впорядкував його бібліотеку. В 1834. р. пішов на парохію до села Шкла (Яворівщина), а в 1844. р. до с. Грушева (повіт Яворів). В 1848. р. брав участь у „з'їзді руських учених“ у Львові і став духовником перемиської Духовної Семінарії й професором пасторальної. Через непорозуміння з єпископом Яхимовичем покинув свою посаду в Перемишлі й перейшов у 1853. р. на парохію до села Нагуєвич (Дрогобиччина) й тут помер на удар серця 24. травня 1860. р.¹⁾

Прихильніше оцінив його Проф. М. Тершаковець, що признав йому добру волю й щире бажання до праці на всіх полях, пошану для чужої думки, упертість у почуванні правди за собою, а навіть у деяких випадках і самовідречення.²⁾ Він теж зазначив, як сильно змінив Й. Л. потім свої погляди на укр. літер. мову й наближився до народньої мови.³⁾

В 37 років після появи „Лѣрвак-а“ оцінив його Проф. Омелян Огоновський; він у своїй Історії літератури присвятив окрему згадку Павлові Леонтовичеві⁴⁾, що почав писати в 1849. р., як був на I. році теології у Львові, помістивши в 26. ч. „Новинъ“ Івана Гушалеви́ча поезію „Пѣснь сироты.“ З його творів, видрукованих у „Лѣрвак-у“, похвалив Проф. О. Огоновський два вірші „Весна“ й „До Е...“, а зганив „Думку“ й оповідання „Чиє серце, того правда“. Про брата Павла, Богдана Л., висловлюється, що він у своїй відповіді Йос. Левицькому дав добру відправу цьому „граматичному героєви“ й доказав наглядно, що досить добре зрозумів духа галицько-руської мови.⁵⁾

Обширніше й докладніше розглянув наш Альманах

¹⁾ Др. Кирило Студинський: Львівська Духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича. Львів, 1916. стр. CCXLIX—CCL.

²⁾ Галицько-руське літературне відродження. Львів, 1908. стр. 80.

³⁾ Idem стр. 92.

⁴⁾ Історія літератури рускої. Часть II. 2. вѣдѣль. Львовъ 1889. стр. 705—706.

⁵⁾ Ibidem — стр. 706.

Проф. К. Студинський, що написав велику розвідку про Павла Леонтовича й тут, описуючи його життя та розбираючи творчість, зупиняється теж на „Лїрвак-у зь надъ Сяна“.¹⁾ Він висловлюється про цей Альманах дуже прихильно, а в першу чергу хвалить головного редактора його й поета Павла Леонтовича. Не вдаючись у докладну й подрібну аналізу поодиноких творів, зазначає велику вартість трьох статей (Введенє, „Кòлька слòвъ о формахъ нашого языка и о писовнѣ“ і Вытягъ зь рукопису „Критика“) Альманаха, що „приносять честь авторам і є гарним причинком до історії боротьби за народню мову... не тільки против церковно-славянщини, але й проти обєдинительних струй, які ведено під її покривкою“²⁾, а далі підкреслює цінність поміщених тут поезій під національно-патріотичним оглядом та висловлює жаль, що таких альманахів не вийшло більше, бо вони були б швидше поширили любов до рідного слова.³⁾

Цей сам дослідник змалював нам теж докладно ціле життя, діяльність й творчість цієї цікавої, ідейної, чесної та рухливої людини, що нею був Павло Леонтович, а при цьому дав широке тло тодішніх часів у Галичині й подав докладні біографічні вістки про наших діячів та бібліографію праць про добу галицького відродження.

9. Закінчення.

Беручи загально, треба оцінити прихильно збірник „Лїрвакъ зь надъ Сяна“. Була це смілива спроба проламати мертвеччину в мові й літературі, блиснути чимсь новим, штовхнути наше письменство на чисто народні шляхи. Якщо візьмемо на увагу, що „Русалка Дністрова“ незабутнього пробудника народньої мови й літератури в Галичині, М. Шашкевича, розійшлася тільки в 100 примірниках (бо решту сконфісковано), то наслідки його виступу не могли бути великі. 1848. рік сколихнув нашим народом, почалася нова успішна праця на багатьох ділянках національно-культурного й політичного життя,

¹⁾ Павло Леонтович. Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка. Том СХХХІ. Львів 1921. стр. 197—229. Том СХХХІІ. Львів 1922. стр. 135—184. Том СХХХV. Львів 1925. стр. 159—196.

²⁾ Ibidem — том СХХХІІ, стр. 153.

³⁾ Ibidem стр. 161.

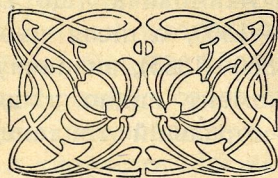
нові думки й течії виринули на обрії, але політичні обставини змінилися; настала перерва й мертвеччина, що з малими винятками тривала впродовж 1850-их років аж до другого галицького відродження (1862—1868). Наш „Лѣрвакъ“ це вияв одного з останніх живих подихів національного організму в темних і задушливих 1850-их роках.

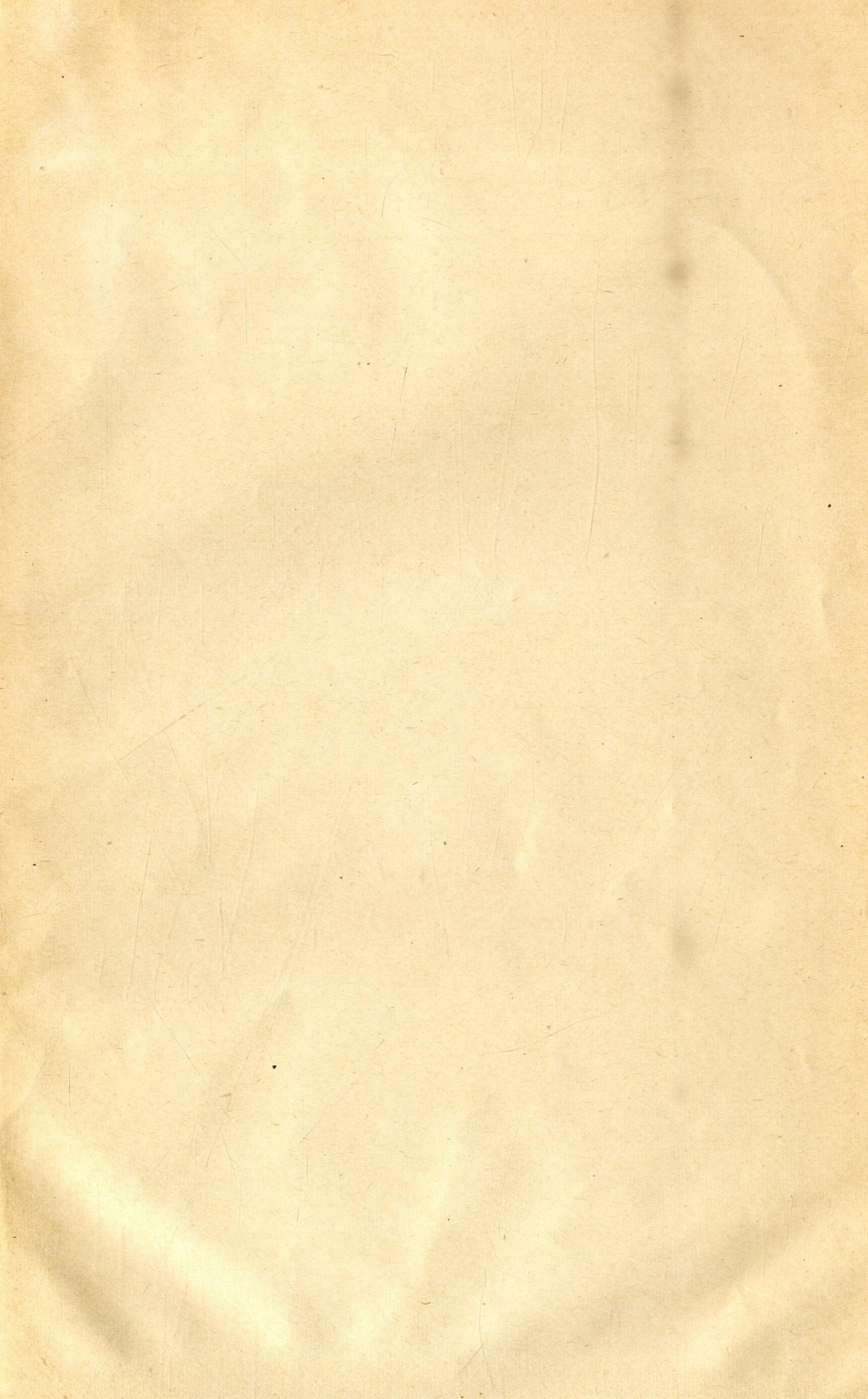
Порівнюючи його з теперішнім „Ювілейним Альманахом“, бачимо зразу велитенську різницю. Це його наскрізь світський характер, без ніякого звязку з найближчим середовищем життя богословів, без теологічних і церковно-релігійних розвідок, без жадних згадок про церковних достойників, а навіть про тодішнього перемиського Єпископа Григорія Яхимовича (що був на владичому престолі в рр. 1848—1860, а після цього львівським митрополитом у рр. 1860—1863), визначну й заслужену людину. Релігійний момент видно тільки в згадках про Бога і в релігійно-моральній тенденції деяких літературних творів.

Чим це пояснити? В колах духовенства пояснюють це так, що на „Лѣрвак-у“ видно виразний вплив тодішніх панівних ліберально-світських течій, що беруть свій початок від реформ цесаря Йосипа II. Я додав би до цього ще одну причину, а саме: вплив національних течій і виразне змагання рятувати й будити українську національність, що так дуже тісно з'єднувалась з українською (греко-католицькою) Церквою.

Змінилися основно часи. Давно вже запанувала в нас і народня мова і фонетичний правопис, давно вже і наше духовенство і наші вищі церковні кола напереді з нашими Владиками станули на національному становищі й працюють згідно й успішно для добра нашої Церкви й Українського Народу. І не тільки працюють, але й виховують питомців на жертвенних трудівників Христового Вертограду (саду) і щирх синів свого Народу. І тепер уже не треба перемиським питомцям вишукувати між крилошанами людину, яка підтримувала би їх національно-письменницькі й громадянські змагання, як це робили автори „Лѣрвак-а“. Бо ці змагання не тільки підтримують, але й дають до них почин і спонуку теперішні духовні зверхники й опікуни богословів

(питомців) Перемиської Духовної Семінарії, що своїм другим Альманахом звеличують 80-ліття життя Святого Вітця та 20-річчя успішної й жертвовної праці свого Архипастиря Кир Йосафата Коциловського на перемиському владичому престолі.

1 руд 32 кон (1987)

ВР
6943

Др ЄВГЕН ГРИЦАК.

Роз. 344-11/1150

Львів. Бібліотека
АН УРСР

ПЕРШИЙ АЛЬМАНАХ

ПЕРЕМИСЬКИХ БОГОСЛОВІВ.

ВІДБИТКА З ЮВІЛЕЙНОГО АЛЬМА-
НАХУ УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИЦЬКИХ
БОГОСЛОВІВ ПЕРЕМИСЬКОЇ ЕПАРХІЇ

П Е Р Е М И Ш Л Ї
1 9 3 7.